

OBSAH

Předmluva k českému vydání	9
Úvod	18
Seznam zkratk	21
1. Výzkum historiografií střední a východní Evropy ve stalinském období. Přehled problematiky a výzkumných metod	24
Výzkum historiografií před rokem 1989	24
Rok 1989 – diskuse o hodnocení minulosti	32
Otevření archivů	40
Dekonstrukce v dějinách historiografie	47
Historiografie jako legitimizační prvek	49
Součást dějin komunismu nebo součást dějin historiografie?	51
„Komplexní“ přístupy k dějinám historiografie	54
Od historiografie k mýtu, od mýtu k historiografii	58
Otázka východiska	63
2. Instituce, historici, rozvoj historických věd v letech 1945–1949 a jejich pozdější stalinizace	69
Problémy poválečné obnovy	69

Němci, Maďari, Slované – předejhra k novým interpretacím národních dějin	79
Sovětizace univerzit	100
Stalinizace historiografie	120
<i>Úkoly historické vědy</i>	121
<i>Popularizace marxistické metodologie.</i>	
<i>Ústřední historické časopisy</i>	123
<i>Kultura odborné diskuse</i>	129
<i>Místa setkávání – konference a sjezdy historiků</i>	138
<i>Marxistické syntézy národních dějin – naplnění myšlenky</i> <i>kolektivní práce</i>	160
<i>Syntéza v době tání – rok 1956 a diskuse o „Maketě“</i>	169
<i>Lehrbuch der deutschen Geschichte</i>	181
<i>Historické ústavy akademií věd</i>	184
<i>Prostředí historiků (podíl a vliv marxistů)</i>	207
Dodatek	218

3. Marxisté a historiografická tradice 221

Tradice národních historiografií ve střední a východní Evropě	221
<i>Historiografie a idea státu – německé historické vědy</i>	223
<i>Dilemata polské historiografie od konce 18. století</i>	238
<i>Česká historiografie ve stínu národního obrození</i>	257
<i>Historie v boji o právo na existenci – slovenská historiografie</i>	267
Kontinuita témat v národních historiografiích	276
Polská marxistická historiografie a historiografické tradice	280
<i>Adam Naruszewicz a historiografie doby osvícenství</i>	283
<i>Joachim Lelewel a polská romantická historiografie</i>	291
<i>Karol Boromeusz Hoffman a počátky sporu o roli pozitivismu</i>	305
<i>Krakovská škola. Michał Bobrzyński</i>	310
<i>Varšavská škola. Spor o kritéria pokrokovosti a hodnocení</i> <i>pozitivismu</i>	314
<i>Polská historiografie 20. století</i>	323
<i>Kritérium pokrokovosti ve výzkumu historiografie</i>	333
Česká marxistická historiografie a historiografické tradice	336
<i>Osvícenští historici. Národní obrození</i>	338
<i>František Palacký</i>	339

<i>Josef Pekař</i>	342
<i>Tomáš Garrigue Masaryk – filozofie dějin a legenda pohledem marxistů</i>	346
<i>Alois Jirásek a Zdeněk Nejedlý</i>	347
<i>Historiografie meziválečného Československa</i>	351
Slovenská marxistická historiografie a historiografické tradice	353
<i>Osvícenská historiografie. Počátky národního obrození</i>	354
<i>„Starší“ a „mladší“ buržoazní historiografie</i>	356
<i>Role Matice slovenské</i>	359
<i>Nejnovější slovenská historiografie: hledání marxistického referenčního bodu</i>	361
<i>Jediný skutečný problém dějin dějepiscectví: Gustáv Husák a SNP</i>	362
Východoněmečtí marxisté a dědictví německé historiografie	364
<i>Osvícenská historiografie</i>	365
<i>Historici v boji za jednotu Německa</i>	368
<i>Leopold von Ranke a německý historismus</i>	371
<i>Sybel–Droysen–Treitschke–Mommсен. Pruská škola</i>	374
<i>Historiografie mezi druhou a třetí říší</i>	377
Buržoazní historiografie a marxistická historiografie	382

4. Marxistické interpretace národních dějin – klíčové problémy

U zrodu feudalismu	387
Protifeudální sociální revoluce	389
Mezi Francouzskou revolucí a ruskou armádou	410
Národní hnutí v 19. století	450
Vliv Velké říjnové socialistické revoluce na dějiny střední a východní Evropy	468
	530

Shrnutí	542
Podobnosti v narativech národních dějin	555
„Pesimismus“ a „optimismus“ v marxistickém obrazu dějin	557
Postavení čtyř historiografií v rámci regionu	564
Nedokonaná revoluce	568

Bibliografie	574
Jmenný rejstřík	607

2. KAPITOLA

INSTITUTE, HISTORICI, ROZVOJ HISTORICKÝCH VĚD V LETECH 1945–1949 A JEJICH POZDĚJŠÍ STALINIZACE

PROBLÉMY POVÁLEČNÉ OBNOVY

Polská historiografie zaznamenala za druhé světové války obzvlášť citelné ztráty. Byly zničeny archivní sbírky, majetky univerzit i vědeckých institucí, knihovny. Zemřela značná část profesně aktivních historiků.¹ Rozsah této tragédie dokumentují poválečné historické časopisy. Obrovské množství nekrologů v nich sousedí se zprávami o ztrátách knihoven a archivů.² Autoři těchto článků si byli vědomi, že pohroma, která postihla polskou kulturu, byla bezprecedentní nejen v dosavadní historii, ale i ve srovnání s jinými státy, jež byly za války okupovány. V prvním poválečném čísle čtvrtletníku *Kwartalnik Historyczny* (KH) byl soupis polských ztrát doplněn informací upravenou Henrykem Batowským o ztrátách na životech mezi českými a jugoslávskými historiky, a to nesrovnatelně menších. Část

¹ WINNICKA, Halina. Środowisko historyków w latach wojny i okupacji (próba charakterystyki). PH. 1975, č. 8.

² Srov. mj. LEWAK, Adam. Polskie biblioteki naukowe zniszczone w 1939/44 r. KH. 1939–1945; SUCHODOLSKI, Witold. Straty archiwów warszawskich w czasie wojny i okupacji. KH. 1939–1945; LORENTZ, Stanisław. Straty w dziełach sztuki i zabytkach przeszłości. KH. 1939–1945; TOMKIEWICZ, Władysław. W sprawie restytucji polskiego dorobku w dziedzinie kultury artystycznej. PH. 1946.

jugoslávských ztrát ostatně Batowski vysvětloval propouštěním univerzitních profesorů kompromitovaných spoluprací s vládami Nediće či Paveliće.³

I přes katastrofální destrukci se vědecký život obnovoval velice rychle. První univerzity zahájily činnost ještě v roce 1944 (tehdy byla také otevřena nová Univerzita Marie Skłodowské-Curie v Lublinu). Byly obnoveny historické časopisy. Obzvláště hrdinské úsilí vyžadovalo obnovení vědeckých institucí ve zničené Varšavě, kde sehráli klíčovou roli dva vynikající organizátoři vědeckého života – historik umění a ředitel Národního muzea Stanisław Lorentz (1899–1991) a Tadeusz Manteuffel (1902–1970), medievista a zakladatel poválečného Historického ústavu Varšavské univerzity (IH UW). Oba působili v organizačním vakuu – vzhledem k obrovským škodám, jakých město doznalo, plánovala řada varšavských vědců, že odejde na Lodžskou univerzitu, protože v Lodži byly pracovní i životní podmínky značně lepší a těsně po válce zde sídlilo mnoho centrálních státních úřadů. V dělnické a nezničené Lodži přednášeli bezprostředně po válce profesori spojení později s Varšavskou univerzitou a Ústavem polských dějin Akademie věd (založen v roce 1953), mimo jiné Witold Kula, Stanisław Herbst a Natalia Gąsiorowska-Grabowska. Jiní tam do práce dojížděli (Aleksander Gieysztor).

Kvůli počátečnímu poklesu významu Varšavy, ale také v důsledku krajně obtížných podmínek panujících ve zničeném městě nepodléhala činnost Lorentze a Manteuffela příliš přísné kontrole. Lorentz se ostatně jako ředitel Národního muzea zodpovídal sám sobě jako vedoucímu Vrchního ředitelství muzeí a ochrany památek (instituce, jejíž vznik osobně navrhl). Podobně neobyčejnými organizačními schopnostmi se vyznačoval i Manteuffel.⁴

Snahami o obnovu vědeckých institucí nicméně aktivita předních organizátorů nekončila. Současně byly zahájeny práce na reformě studia historie. Sám Manteuffel usiloval o rozšíření IH UW tak, aby

³ *Kwartalnik Historyczny*. 1939–1945, s. 770.

⁴ Podle názoru Aleksandra Gieysztoru to byl „skvělý organizátor a administrátor v nejlepším slova smyslu; takové talenty se ani mezi zkušenými historiky neobjevují často“. JAROCKI, Robert. *Opowieść o Aleksandrze Gieysztorze*. Warszawa 2001, s. 150.

spojoval úkoly didaktické i vědecko-výzkumné instituce.⁵ Obecně byla znát zřejmá potřeba revize dosavadní historiografie a organizace vědy. Nová doba podle mnoha historiků vyžadovala, aby se badatelé chopili nových témat. Józef Feldman říkal posluchačům v krakovském oddělení Polské historické společnosti (Polskie Towarzystwo Historyczne, PTH):

„Obrovské změny na teritoriální mapě světa a v rozložení mocenských sil, rozklad kapitalistického hospodářství [...], sociální problém sílící po celém světě a jeho nové řešení, jehož vlastní je Sovětský svaz – to jsou příklady problémů, které musí dnešní člověk probádat a pochopit.“⁶

Novou tematiku a nový přístup k vědecké práci uznali za základní úkol poválečné historiografie i redaktoři časopisu *KH*:

„Naší povinností tedy je přijmout nové obecné zájmy za vlastní, vyzkoušet nové úhly pohledu, abychom takto pohlédli na různá fakta a postavy našich dějin. Jinak bychom zůstali kabinetními erudity věnujícími se, vědě pro vědu‘ jako ‚umění pro umění‘. Jedno i druhé však musí být službou společnosti a jejímu dobru, aby nezůstaly mrtvým výtvozem.“⁷

I přes deklarovanou připravenost na změny historici účastníci se konference o potřebách polské vědy, jež se konala v Krakově 26. ledna 1946, zdůrazňovali nezávislost historie na politice jak v oblasti výzkumu, tak vzdělávání.⁸ Władysław Konopczyński to v článku publikovaném o rok později formuloval slovy:

⁵ Srov. MANTEUFFEL, Tadeusz. Myśli o reformie uniwersyteckiego studium historii. *PH*. 1946; CZAPLIŃSKI, Władysław. Korelacja nauczania historii na uniwersytecie i w szkole średniej. *PH*. 1946.

⁶ FELDMAN, Józef. O reformę studiów historycznych na uniwersytetach (přednáška v krakovském oddělení Polské historické společnosti, 7. dubna 1945). *PH*. 1946, s. 76.

⁷ Słowo od redakcji. *KH*. 1939–1945, č. 3–4, s. 397.

⁸ JASNOWSKI, Józef. *Analiza programów szkolnictwa wyższego*, s. 62.

„Naší devízou tedy bude: obnovovat a částečně pouze rekonstruovat, na starých základech, zčásti ze starého materiálu. Budou se hodit opravy, i ty velké, avšak bez převratů a kotrmelců.“⁹

Je třeba přiznat, že během dvou až tří let po osvobození se věda rozvíjela v souladu s postuláty Konopczyńskiego. (Ty byly téměř doslova zopakovány na Konferenci vědeckých institucí a společností v Krakově 26.–27. září 1947).¹⁰ Skutečně není obtížné doložit četné příklady navázání na předválečnou organizaci vědy. Polští profesori univerzit ve Lvově a Vilniusu našli práci ve Vratislavi a Toruni. Stát jim zajistil materiální pomoc, postaral se také o přidělení bytů.¹¹ Usilovali o návrat kolegů zatčených v Sovětském svazu, obraceli se v této věci na Ministerstvo školství, které pak žádalo o pomoc s jejich přesídlením do Polska Ministerstvo zahraničních věcí, neboť byli „nezbytní jako vědecké síly na nově vznikajících vysokých školách“.¹² První poválečné číslo *KH* má na titulní straně jako místo vydání stále uvedeno Lvov – Krakov a část otištěných článků tvořily „dlužné“ práce – ty, které nestihly vyjít před válkou.¹³ Činnost obnovily vědecké společnosti a instituce zabývající se regionálními dějinami – reaktivován byl Baltský institut v Sopotech (později přesídlený do Bydhoště) a Slezský v Katovicích, zároveň vznikly nové, především Západní institut v Poznani vedený Zygmuntem Wojciechowským. Kromě toho byl otevřen Mazurský institut v Olštýně.¹⁴ Vědecký život se obnovoval

⁹ Władysław Konopczyński v časopise *Nauka Polska*, 1947, č. 25, s. 154–155, cit. dle HÜBNER, Piotr. *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*. Wrocław 1992, 1. díl, s. 65.

¹⁰ Podle Rafała Stobieckého „krakovská konference ukázala mezi historiky převahu zastánců myšlenky autonomie [...] vědeckého bádání a výuky“. STOBIECKI, Rafał. *Historia pod nadzorem*, s. 43.

¹¹ Srov. HIRSZOWICZ, Maria. *Pułapki zaangażowania*, s. 89–90.

¹² AAN, sig. 2903, Ministerstwo Oświaty, Pismo Ministra Oświaty do MSZ z 27 lipca 1945; tamtéž: Pismo do direktora departamentu IV Ministerstwa Oświaty Publicznej prof. dr. Stanisława Arnolda skierowane przez grono profesorów i docentów b. Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Toruń, 30 lipca 1945.

¹³ HANDELSMAN, Marcell. Kryzys r. 1821 w Królestwie Polskim. *KH*. 1939–1945.

¹⁴ SZCZANIECKI, Michał. Instytuty Ziemi Zachodnich – ich działalność i miejsce w organizacji nauki polskiej. *PZ*. 1995, č. 2 (přetisk z: *PZ*, 1965, č. 3).

podle předválečných vzorů, jiné vzory ostatně v prvních poválečných měsících ani neexistovaly.

Na českých i slovenských územích měla válka zcela jiný průběh než v Polsku a odlišné byly i dopady na historiografii. České univerzity sice v době okupace nefungovaly, historici však mohli dál pracovat a publikovat, v činnosti pokračovala také Česká akademie věd a umění (ČAVU). Několik historiků bylo zavražděno nebo umučeno v koncentračních táborech.¹⁵ Paradoxně se jako větší ukázaly ztráty, k nimž došlo bezprostředně před válkou nebo po ní. V roce 1937 zemřel jeden z nejvýznamnějších českých historiků, Josef Pekař; ve stejném roce odešel i jeho rival ve sporu o smysl českých dějin, první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který sice nebyl historik, ale rád se k české historii vyjadřoval a formoval postoje mnoha českých badatelů. V roce 1945 zemřel Kamil Krofta, propuštěný z Terezína, a sebevraždu spáchal Josef Šusta obviňovaný horlivým „vlasteneckým veřejným míněním“ z kolaborace s Němci. Takto přišla česká historická věda nejen o zasluhující badatele, ale i o kandidáty na vůdčí osobnosti, jež mohly – podobně jako v Polsku Tadeusz Manteuffel nebo Stanisław Lorenz – působit jako reprezentanti světa vědy ve vztahu k vládnoucí moci.

Velice rychle začaly fungovat historické ústavy na univerzitách a historické časopisy v čele s ČČH.¹⁶ Do konce roku 1946 dosáhl počet

¹⁵ Josef Hanzal uvádí s odvoláním na Františka Kutnara a Jaroslava Werstadta jména tří zastřelených historiků a čtrnácti těch, kteří zemřeli v koncentračních táborech – HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945–1989*, s. 20. Německý badatel Peter Heumos uvádí jako příklad jednoho zastřeleného a třináct umučených v táborech, jeho seznam však zahrnuje šest jmen, která Hanzal nezmiňuje. HEUMOS, Peter. *Geschichtswissenschaft und Politik*, s. 543. Podle Henryka Batowského nepřežilo válku čtrnáct profesorů a docentů historie (KH. 1939–1945, s. 770), Batowski ovšem neuvádí žádná jména. Důvodem nejasností je problematické kritérium profesního zařazení zemřelých. Například Hanzalem zmiňovaný Bedřich Václavěk byl především literární teoretik a folklorista, nikoli historik. Podobně Hanzal počítá k zavražděným historikům Josefa Pátu, bulharistu a sorabistu, kterého – stejně jako jeho bratra Františka, regionálního historika z Litomyšle – zastřelili Němci.

¹⁶ V letech 1945–1946 vyšla také první poválečná čísla *Časopisu Matice moravské*, *Časopisu Národního muzea*, *Byzantinoslaviky* a *Slezského sborníku*. Srov. HAVRÁNEK,

vydáváných odborných časopiseckých titulů předválečné úrovně.¹⁷ K již existujícím univerzitám přibyla nová v Olomouci. Českým archivářům se podařilo nejen zachránit většinu archivních materiálů na českém území, ale také převzít ty, které patřily německým institucím na územích, z nichž byli Němci vysídleni. Osud byl laskavý i ke knihovnám.¹⁸ Začala fungovat Československá historická společnost (ČSHS), jejímž předsedou se stal Jaroslav Werstadt a posléze, po roce 1946, Karel Stloukal. Vůdčí postavou mezi českými historiky byl Václav Chaloupecký, redaktor ČČH, v meziválečném období první přednášející v oboru československých dějin na první slovenské Univerzitě Komenského v Bratislavě.

Česká historická věda po roce 1945 navazovala na dobu první republiky jak formálně (obnovovala instituce, časopisy a společnosti existující před rokem 1938), tak ideově (vycházela z prací historiků pozitivistické školy Jaroslava Golla a na filozofii Tomáše Garrigua Masaryka, ačkoli někdy jedno vylučovalo druhé). Ideové dědictví meziválečného Československa zahrnovalo i tezi o československém národu přijímanou většinou českých politických sil s prezidentem Edvardem Benešem v čele, jen s výjimkou komunistů.¹⁹

Většina slovenských intelektuálních elit ovšem již v meziválečném období nesdílela nadšení z „čechoslovakismu“, jenž na poli historických věd nejlépe ztělesňoval Václav Chaloupecký. Existence Slovenského státu, v němž se rozvíjely vědecké i kulturní iniciativy a v němž – na rozdíl od českých území – nedošlo k přerušení výuky na vysokých školách, Slovenské národní povstání v roce 1944 a konečně Košický vládní program, který sliboval značné rozšíření slovenské samostatnosti, to vše posilovalo snahy o kulturní nezávislost. Za války přibýlo jak vystudovaných slovenských historiků, tak vědeckých institucí – v roce 1942 byla založena Slovenská akademie věd a umění (SAVU), která vydávala mimo jiné časopis *Historica Slovaca*.²⁰ Ke konci války lidé

Jan. Stav a proměny vysokých škol 1945–1953. In: *Věda v Československu v letech 1945–1953*, s. 15–16.

¹⁷ HEUMOS, Peter. *Geschichtswissenschaft und Politik*, s. 543.

¹⁸ HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945–1989*, s. 22–23.

¹⁹ Srov. KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998, s. 207–208.

²⁰ KAMENCOVÁ, Lýdia. *Slovenská akadémia vied*, s. 199–200.

výrazněji zapojení do fungování Slovenského státu často volili raději emigraci než čekání na prověření v obnoveném Československu. Někteří z těch, kteří na Slovensku zůstali, byli zatčeni; nejvýraznějším příkladem se stal Jozef Cíger-Hronský, předseda nejstarší národní vědecké instituce Matica slovenská.²¹

I slovenští historici dali velmi výrazně najevo svoji odlišnost od českých kolegů. V roce 1946 založili vlastní organizaci – Slovenskou historickou spoločnosť (SHS). V jejím čele stanul Daniel Rapant, nejvýznamnější slovenský historik první poloviny 20. století a odpůrce teze o existenci československého národa, kterou hájil Chaloupecký.²² Karel Stloukal, jenž se zakládajícího sjezdu SHS zúčastnil, předal shromážděným stanovisko ČSHS, podle něhož nebyla myslitelná existence dvou samostatných reprezentací československých historiků na kongresech Mezinárodního výboru historických věd. A ačkoli se na sjezdech českých a slovenských vědců – podobně jako v Polsku – mnohokrát opakovalo, že svoboda vědeckého bádání je v Československu nezbytná, nezdála se tato otázka v zemi, která přímo navazovala na demokratickou meziválečnou ČSR, tak bolestně aktuální.²³ Konflikt mezi českými a slovenskými historiky ovládl vztahy uvnitř historické obce až do doby, kdy se jedni i druhí museli podřídit nové vědecké politice řízené komunistickou stranou.²⁴

V okupovaném Německu bylo klíčovým úkolem vypořádat se s tím, že badatelé spolupracovali s národněsocialistickým režimem. Těsně po válce se německé vědecké instituce pokoušely o jakési „sebeočistění“

²¹ LONDÁKOVÁ, Elena. O klúčových obdobiach slovenského kultúrneho vývoja po roku 1945. *Historické štúdie*. 2000, s. 230–231.

²² Srov. KAMENEC, Ivan. Slovenské, české a československé dějiny: problém či pseudoprobém? *Československá historická ročenka*. 2000, s. 13–14; RYCHLÍK, Jan. České, slovenské a československé dějiny – problém vzájemného vztahu v různých historických dobách. Tamtéž, s. 20–22; MARSINA, Richard. Tvorca koncepcie slovenských dejín. In: *Historik Daniel Rapant*, s. 22–23.

²³ Podobné požadavky byly vzneseny mimo jiné na sjezdu umělců a vědeckých pracovníků v Banské Bystrici v srpnu 1945 (tady mluvil o apolitičnosti umění a vědy mimo jiné komunista, básník a již zanedlouho také politický vězeň Ladislav Novomeský) a na II. sjezdu slovenských umělců a vědců v Bratislavě v říjnu 1946 – srov. LONDÁKOVÁ, Elena. *O klúčových obdobiach slovenského*, s. 230–233.

²⁴ KAMENCOVÁ, Lýdia. Vznik Slovenskej historickej spoločnosti a prvá etapa jej činnosti (1946–1950). *HČSAV*. 1991, č. 2, s. 184–188.

a vylučovaly ty členy NSDAP, kteří podle obecného mínění neměli dostatečnou vědeckou kvalifikaci. Nejpalčivějším problémem však nebylo ani tak očistění, jako spíše opětovné otevření vysokých škol, doplnění profesorského sboru, obnovení knihoven, vědeckých příruček a budov, v nichž by se dalo vyučovat. Vyslanci jednotlivých škol cestovali po Německu vybavení povolením okupačních sil přivést zpět profesory, kteří pobývali v různých koutech země. S okupačními silami se také vyjednávalo o propuštění vědců zatčených v prvních poválečných měsících.²⁵ Podle mnoha studentů, zejména těch, kteří byli za nacismu zbaveni práva na vzdělání, byly kroky rektorů směrem k denacifikaci vysokých škol málo razantní. Brzy ostatně iniciativu v personálních záležitostech přejaly administrativy okupačních zemí. Ty se snažily přistupovat k denacifikaci pečlivě, což vedlo k faktickému narušení personální kontinuity ve vědeckých institucích sovětské okupační zóny – více než osmdesát procent profesorů aktivních do roku 1945 nepokračovalo v práci na dosavadních pozicích.²⁶

Sporným bodem mezi rektory a radikálními studenty, respektive okupačními silami byla míra odpovědnosti osob zapojených do spolupráce s nacisty. Univerzity se pokoušely (často marně) vyhnout masovému propouštění pracovníků, kteří nepatřili k NSDAP, ale byli členy jejích mládežnických, studentských, ženských či univerzitních organizací, do nichž byli občané zejména za války zapisováni automaticky. Nejdramatičtější spory se týkaly lékařů, kteří byli zpravidla členy zdravotních služeb SA, SS, SD nebo Wehrmachtu. Na lipské univerzitní klinice toto propouštění na konci roku 1945 prakticky paralyzovalo činnost, scházeli totiž nejen lékaři, ale i ošetřovatelky.²⁷

Za personální krizi v německé vědě, zejména na východě ovšem nemohla jen denacifikace. Velmi početná skupina odborníků byla vyvezena ze země vojsky protihitlerovské koalice. Když se Američané

²⁵ Obsáhlý soubor propustek umožňujících cestovat po celé zemi i korespondence s profesory, kteří byli předtím propuštěni anebo z nejrůznějších důvodů univerzitu opustili, se nachází v Archivu Lipské univerzity (UAL), sign. R. 27, Bd. 1. Kopie dopisů rektora Lipské univerzity Hanse Georga Gadamera ve věci propuštění profesorů této univerzity z vězení – UAL, sign. R. 218, Bd. 1.

²⁶ CONNELLY, John. *Captive University*, s. 4.

²⁷ UAL, sign. R. 128, Bd. 2, Korespondence rektora, seznamy propuštěných a intervence saské CDU ve prospěch univerzity.

stahovali na západ, odvezli s sebou celou řadu profesorů z univerzit v Jeně, Halle a Lipsku, deportace do SSSR se pak týkaly zhruba 3–3,5 tisíce specialistů, kteří se začali vracet domů až ve druhé polovině padesátých let. Mnozí vědci raději opustili sovětskou zónu a včas přesídlili na Západ. Jak konstatoval Ralph Jessen, právě proto nemá oporu ve faktech často opakované tvrzení, že denacifikace prováděná Rusy byla důkladnější než ta v západních okupačních zónách. Kdybychom porovnali procento těch, kterých se denacifikace na východě a na západě dotkla, zjistili bychom, že čísla byla podobná. Obzvláště citelné personální ztráty východoněmeckých vědeckých institucí vyplývaly z těchto dodatečných, výše zmíněných příčin.²⁸

I přes denacifikaci a přísnou kontrolu sovětské vojenské správy se i na východě Německa v rychlém tempu otevíraly další univerzity a jiné vědecké instituce. Veškerá rozhodnutí týkající se vědecké politiky přijímala sovětská vojenská správa, respektive Německá ústřední správa pro národní vzdělávání (Deutsche Zentralverwaltung für Volksbildung, DZfV).²⁹ Jako první začala fungovat Friedrich-Schiller-Universität v Jeně (říjen 1945), v prvním semestru 1946 byly otevřeny vysoké školy v Berlíně (Friedrich-Wilhelms-Universität, v roce 1949 přejmenovaná na Humboldt-Universität), Halle, Lipsku (od roku 1953 Karl-Marx-Universität), Greifswaldu a Rostocku. V roce 1946 sovětská správa a DZfV rozhodly o vytvoření Německé akademie věd namísto Pruské akademie věd (Preußische Akademie der Wissenschaften).³⁰

²⁸ JESSEN, Ralph. *Akademische Elite*, s. 261–265. Na relativnost denacifikace upozorňoval rovněž Lutz Niethammer, který psal o rozhodnutích umožňujících bývalým členům Hitlerjugend vstup do FDJ a členům NSDAP do SED. V roce 1948 vznikla ze stranické iniciativy National-Demokratische Partei určená pro někdejší nacisty. NIETHAMMER, Lutz. *Deutschland danach. Postfaschistische Gesellschaft und nationales Gedächtnis*. Bonn 1999, s. 56–57.

²⁹ EBENFELD, Stefan. *Geschichte nach Plan?*, s. 30. V prvních poválečných letech byly pracovní podmínky německých univerzit poměrně atypické i kvůli neustálé, avšak nepředvídatelné sovětské kontrole. V univerzitním archivu v Lipsku je uložen mimo jiné popis nečekané návštěvy, s níž na univerzitu zavítal sovětský major. Autor dokumentu s velkým údivem přijal majorův návrh, že ten na místě rozhodne, kteří z pracovníků propuštěných za členství v NSDAP se budou moci vrátit do práce. UAL, sign. R. 219, Bd. 2 [mikrofilm č. 1101].

³⁰ Kalendárium vědecké politiky NDR od roku 1945 do roku 1971 lze najít v: *Osteuropa in der historischen Forschung*, sv. 1, s. 340–361.